

Sibelius' trefaldiga besök i Malmö

PAUL-CHRISTIAN SJÖBERG

Har Sibelius gästade Malmö? Har han dirigerat hos oss? Vilka verk av honom framfördes i så fall? Denna fråga väckte spontant mitt intresse genom att en finsk Sibeliusforskare via en gemensam vän i Stockholm anmodade mig att närmare undersöka huruvida Sibelius i oktober 1924 lett en matinékonsert i Malmö med egna verk. Jag gick omedelbart till standardverket om Sibelius, Erik Tawaststjernas monumentala monografi i fem band och fick goda ledtrådar. I det nära 40-sidiga registret, som även förtecknar viktigare platser och orter i tonsättarens liv och verksamhet, finns Malmö angivet vid tre olika tillfällen, 1900, 1914 och 1924. Blev det en durtreklång som facit av den finske monolitens besök i Malmö? Både ja och nej!

Politiskt bakgrundsläge

Sedan Finland, Sveriges östra rikshalva sedan flera hundra år, förlorats i kriget mot Ryssland 1809 och blivit Storfurstendömet Finland, »avgav tsaren Alexander I vid lantdagen i Borgå inför ständerna 29/3 1809 en högtidlig försäkran, att han i egenskap av Finlands storfurste komme att styra landet enligt dess från svenska tiden gällande grundlagar». (Svensk Uppslagsbok). Under så gott som hela 1800-talet löpte relationerna mellan länderna tämligen friktionsfritt med svensk förvaltning, kontrasten till hur brutalt Polen behandlades efter de båda upproren 1830 och 1863 är slående. Men i slutet av 1890-talet hårdnade läget. Genom det s.k. februarimanifestet 1899 inledde tsar Nikolaj II genom generalguvernören Bobrikov, en synnerligen hänsynslös typ, en tvångsförryskning som gav starkt protesteko hos hela finska folket. Kulmen skedde 1904 då Bobrikov blev skjuten av en svensk patriot, Eugen Schauman. Man kan tolka nederlaget för Ryssland 1904 i det olyckliga kriget mot Japan som en bidragande orsak till att tsaren 1905 tvangs återskänka Finland dess konstitution.

Improviserad konsertlokal

Vid världsutställningen i Paris 1900 var det meningen, att Finland skulle vara företrätt med en egen paviljong. Jean Sibelius (1865–1957) hade redan blivit en musikalisk motståndssymbol mot det tilltagande politiska trycket under den ryske generalguvernören över Finland, Bobrikov. År 1900 hade han flera mycket uppskattade verk i patriotisk anda bakom sig, inte minst tondikten »Finlandia»

Jean Sibelius (1865–1957). Ainola 1941, Finland.

(1899), som med sin oerhörda emotionella uttryckskraft och direkt hymniska melodik blev en musikalisk symbol för Finlands patriotism, det är inte märkligt att Ryssland uppfattade frihetsbudskapet och följaktligen förbjöd framföranden. Verket kunde inte spelas annat än under täcknamn! Den 3 juli 1900 avreste Filharmoniska orkestern i Helsingfors om cirka 70 man med dess ledande dirigent Robert Kajanus och med Sibelius som musikalisk ambassadör och officiell vicedirigent från Finland till Stockholm. Dagen efter, den 4 juli, ägde den första konserten i Stockholm rum i Olympiateatern, en gammal cirkuslokal »där det luktade fränt av hästar och stall» (Tawaststjerna). Det blev en stor kritikerframgång då tonsättarens första symfoni (1899) klingade f.f.g. utanför Finland, finnarnas politiska goodwill i Sverige var stark och »Vårt land» och »Björneborgarnas marsch» gavs på begäran som extranummer. »Aftonbladets recensent drog en politisk-kulturell parallell mellan Finland under Bobrikov och Polen 1830: 'Just då man bäst skar i Polens hjärta sprang Chopin fram. Vem vet, kanske skall också i Finland den sjuka musslan avsätta en äkta pärla' »(Tawaststjerna). Den 5 juli skrev Sibelius sammanfattande till hustrun Aino: »Akustiken var oändligt dålig. Två kritiker har jag läst och de är bra ... Jag har varit mycket sjuk i natt. Drack i går absint med Alfvén, Sjögren och Stenhammar och blev förgiftad. Under konserten kände jag mig helt illamående. Kajus (Kajanus) och jag blev framropade.» Den andra konserten på Hasselbacken »gestaltade sig till en stor publik demonstration för Finland» (Tawaststjerna) med första symfonin, Finlandia och Alla Marcia ur Kareliasviten. Turnén gick vidare till Kristiania (Oslo), Göteborg och Malmö på vägen till Paris. I Göteborg och i Malmö klaffade inte de praktiska arrangemangen, i Malmö hade dessutom impressarion glömt att hyra en lämplig konsertlokal varför konserten i sista ögonblicket fick improviseras! I vilken lokal konserten avhölls (Hippodromen?) och vilket program som framfördes har jag inte lyckats få fram, sannolikt rörde det sig om samma program som i de nyss besökta orterna. Sibelius' ilska var naturligtvis fullt berättigad och han reste direkt till Köpenhamn och var inte närvarande vid konserten.

Förnyat besök med nya förhinder

I juli 1914 var det politiska läget i Europa synnerligen infekterat. Den österrikiske tronföljaren Franz Ferdinand och hans gemål hade mördats vid ett statsbesök i Sarajevo den 28 juni, krigshotet var överhängande, hysteriska och hotfulla depescher och noter utväxlades. I maj detta år hade den stora internationella

Baltiska utställningen i Malmö öppnats, i samma månad reste Sibelius till Amerika för en mer än månadslång, synnerligen framgångsrik turné. Han började nu bli ett guldkantat namn i konsertsammanhang. Det var meningen, att i samband med den stora utställningen i Malmö vart och ett av de fyra utställarländerna – Tyskland, Danmark, Sverige och Ryssland – skulle ge en konsert. Sibelius skulle framträda med en kompositionsafton den 4 juli men fick vid sin ankomst erfa, att konserten inhiberats, detta troligen på grund av att de svenska arrangörerna i det spända politiska läget ängslades för att den kunde uppfattas som en profinsk demonstration mot tsardömet! Som lätt genomskådad ursäkt hade man satt in några korta kompositioner av Sibelius på den ryska konserten med den ryske dirigenten Safonov. Sibelius' hustru Aino hade dessutom telegraferat och krävt att hennes man i programmet uttryckligen skulle betecknas som finsk tonsättare – förgäves! (Tawaststjerna). »Onödig skugggräds-la» karaktäriserade en Helsingforstidning arrangörernas undanglidande. Sibelius var med rätta upprörd: »Konserten inhiberades inför näsan på mig.» Sannolikt gick han också miste om honoraret, 1.000:–, ett inte obetydligt belopp 1914! De usla makterna i tiden hade segrat.

Tredje gången gillt

Vid det tredje besöket gick det betydligt bättre. I oktober 1924 ägde inte mindre än sex (!) konserter med Sibelius som dirigent och tonsättare rum i Köpenhamn. Framgången uteblev sannerligen inte, både press och publik hyllade honom, i kung Kristian X:s loge vid den inledande konserten den 1 oktober i Odd Fellowpalatsets stora sal mottog han Dannebrogens kommendörs kors av första klass. Sibelius hade blivit ett världsnamn. Söndagen den 5 oktober gav han med Köpenhamns Filharmoniska orkester en konsert i Malmö, ett intermezzo mellan drabbningarna i den danska huvudstaden. På ett vykort till hustrun Aino skrev han på väg från Malmö till Köpenhamn: »6.10. Konserten i Malmö stor framgång. I övermorgon min tredje konsert i Köpenhamn.» Tyvärr meddelar inte Tawaststjerna var konserten i Malmö ägde rum eller vilka verk som framfördes men att landshövdingen Robert de la Gardie gett stor middag för Sibelius. Men Stadsbibliotekets filmrullar från oktober 1924 (SDS) kunde stilla min nyfikenhet! Det blev sannerligen ett rätt spännande dechiffreringsarbete då dessa mikrofilmsrullar närmast hade ett utseende som om en legion flugor hade bosatt sig på dem! Sålunda annonserades konserten den 1 oktober: »Hippodromteatern, Söndagen den 5 oktober kl. 1.30 e.m. Jean SIBELIUS och Köpenhamns Filhar-

moniska orkester (70 man). Biljetter à kr 8, 6, 4 och 3 + skatt i Nilssons pianomagasin, Hippodromen. Konsertdirektion Nilssons pianomagasin.» Annonsen infördes ett par gånger före konserten den 5 oktober. Lördagen den 4 oktober skrev dåvarande docenten i filosofi Alf Nyman – SDS:s musikrecensent före Sten Broman – en översiktsartikel om Sibelius liv och verk. Konsertdagen infördes en notis om att Sibelius och Köpenhamns Filharmoniska orkester skulle anlända till Malmö från Köpenhamn med båten kl. 1.00, någon repetition på Hippodromen kunde således inte bli av. Av konsertannonsen framgick inte vilka verk som skulle framföras, något programblad är inte bevarat, det klargjordes för den oinvigde som inte var närvarande på konserten först med Alf Nymans recension i SDS på måndagen den 6 oktober: Symfoni nr 1 e-moll (1899), den i mars 1924 komponerade ensatsiga Symfoni nr 7, då med titeln »Fantasia sinfonia» och »Valse triste» som extranummer. I Alf Nymans rätt utförliga recension finns åtskilligt, som vi nog skulle uppfatta som pekoral. Jag tillåter mig citera några godbitar: »Så som scherzosatsen nu gestaltades (e-mollsymfonin), utan allt förgrovande buller och bång, eller som andantets sköna, naturingivna stråktema fick lov att lista sig in i oss, som en dröm ur vildmarken, grep detta symfoniska förstlingsverk blott ännu starkare. Samma förändligade behandling undergingo yttersatserna. Var det icke, som när en tragiskt grinande teatermask oväntat avlyftes och blottar ett visserligen djupt sorgset men skönt och allvarsfullt människoansikte?» Och litet längre fram: »Detta välskrivna lilla tillfällighetsstycke (Valse triste) är väl vid det här laget, har man förmodat, lika välkänt i Kina som i Kuopio. Vid dess durrepris fingo de unga nakenstatisterna från Rolfrevyn och annan välvuxen ungdom vaggande rörelser i skuldrorna. En vals – låt vara med Döden (syftar på Sibelius' svåger Arvid Järnefelts symbolistiska drama Kuomela (Döden), till vilket Sibelius skrivit musik och där »Valse triste» är en av satserna) – är i alla fall vals, och ungdom är ungdom.» (Ernst Rolf var vid denna tid den oomstridde revykungen i Sverige.) Även med ett närmare 80-årigt perspektiv som ett visst försonande skimmer måste man konstatera att Peterson-Berger trots sina fördomar och i många fall oförtjänt skarpa personliga utfall var en mera betydande musikkritiker. Detta låg i tiden, tänk på vilka invektiv Eduard Hanslick i Wien kunde använda mot Bruckner, tänk på Strindbergsfejden 1910–1912 som endast undantagsvis utkämpades mellan gentleman och där åtskilliga inlägg i dag skulle ha betecknats som direkt ärekränkande!

Det ekonomiska utbudet var sannerligen inte så dåligt. »Sänder 1.200 svenska kronor (gaget för konserten) för dig personligen» skrev Sibelius till Aino, men

»dessa svenska kronor blev liggande länge i Malmöimpressariens ficka och skulle nå Sibelius först i februari nästa år». (Tawaststjerna).

Men det är givetvis positivt att kunna konstatera, att Malmö år 1924 på ett hedrande sätt kunde ta emot Sibelius och hans geniala budskap! Sibelius' verk är guldkantad vara. Han är i dag fortfarande den mest spelade nordiske tonsättaren i världen!

Referens

Tawaststjerna, Erik, Jean Sibelius. I–V. 1992–1993.

Föredraget hållet i Heimdall den 12 december 2008.